

Łódź, dnia 26-05-2021r.

Streszczenie pracy doktorskiej

Autor pracy: mgr Agnieszka Jaros

Tytuł: Naznaczone. Radzenie sobie z etykietami w narracjach byłych wychowanek placówek resocjalizacyjnych

Promotor pracy: Prof. dr hab. Danuta Urbaniak-Zajac

W dysertacji doktorskiej pod tytułem: *Naznaczone. Radzenie sobie z etykietami w narracjach byłych wychowanek placówek resocjalizacyjnych* zreferowane zostały pedagogicznie zorientowane badania, których przedmiotem uczyniono procesy naznaczania społecznego, których doświadczyły były wychowanki placówek resocjalizacyjnych, a przede wszystkim ich reakcje na te procesy. Prezentowane badania mieszczą się w jakościowej orientacji badawczej. Wyboru teorii, która stała się źródłem języka (pojęć uwrażliwiających) oddającego badany przedmiot, dokonano pod wpływem interpretacji trzech pierwszych wywiadów.

Zgodnie z podstawowymi założeniami teorii naznaczania społecznego, które przyjęto dla zrekonstruowania przebiegu procesów naznaczania, zachowanie problematyczne zostaje tym bardziej utrwalone, im silniejsza jest negatywna reakcja społeczna. Zmiana problematycznego zachowania jednostki następuje w wyniku odwrócenia negatywnej reakcji społecznej lub wolicjonalnej decyzji jednostki. Przyjmując, że znaczenia buduje się w toku zdobywania doświadczenia, to zapoczątkowanie nowych doświadczeń sprzyja modyfikacji osobistych znaczeń. Dlatego też celem poznawczym badania uczyniono zidentyfikowanie konsekwencji naznaczania dla powodzenia procesów resocjalizacyjnych. Natomiast za cel praktyczny obrano uwrażliwienie pedagogów resocjalizacyjnych na – nie zawsze prorozwojowe – znaczenie reakcji społecznych, do których wszak należą ich oddziaływania w procesie resocjalizacji.

Badania zrealizowano wykorzystując jedną z metod jakościowych - wywiad narracyjny Fritza Schütza. Przeanalizowano dziesięć wywiadów narracyjnych, uprzednio poddanych szczegółowej transkrypcji. W badaniu uczestniczyły kobiety, które decyzją sądu zostały umieszczone w placówkach resocjalizacyjnych i których sytuację życiową – ze względu na finalne rezultaty interwencji instytucjonalnych – można uznać za „sukces oddziaływań resocjalizacyjnych”, gdyż po opuszczeniu placówki resocjalizacyjnej nie zostały ponownie objęte formalną kontrolą społeczną.

Niniejsza dysertacja składa się ze wstępu, ośmiu rozdziałów i zakończenia. Podstawą pierwszych trzech rozdziałów jest analiza literatury przedmiotu, która stanowi punkt wyjścia do zrozumienia treści wypełniających rozdziały empiryczne. W rozdziale pierwszym przedstawiono przedmiot pedagogiki resocjalizacyjnej i zarysowano różne perspektywy ujmowania przez pedagogów terminu „niedostosowanie społeczne”. Sposób jego rozumienia ma bezpośrednie znaczenie dla rodzaju podejmowanych oddziaływań resocjalizacyjnych w ramach korekcyjnej i kreującej pedagogiki resocjalizacyjnej. W rozdziale tym opisano także zmianę, jaka nastąpiła na przełomie wieków XX i XXI w usytuowaniach dyscyplinarnych pedagogiki resocjalizacyjnej.

Każda z uczestniczek badania, zgodnie z orzeczeniem sądu, przebywała w placówce resocjalizacyjnej, którą był młodzieżowy ośrodek wychowawczy. Rozdział drugi zatem omawia określone przez przepisy prawne ramy prawno-organizacyjne ośrodka wychowawczego, przybliżając tryb postępowania w sprawach nieletnich z perspektywy polskiego prawa. Opisano również sposób definiowania terminu „demoralizacja” (występującego w Ustawie z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich) i porównano go z pojęciem powszechnie używanym w pedagogice resocjalizacyjnej – „nieprzystosowanie społeczne”. W rozdziale tym zawarto treści dotyczące umieszczania nieletnich w placówce resocjalizacyjnej, a także opisano podstawowe funkcje takiej placówki. Przedstawiono również argumenty wysuwane przez zwolenników i przeciwników resocjalizacji instytucjonalnej. Rozdział kończy opis procedury usamodzielnienia i oferowanych w jej ramach form wsparcia teoretycznie zapobiegających wykluczeniu społecznemu.

W dużym uproszczeniu można powiedzieć, że w tradycyjnych koncepcjach niedostosowania społecznego jego przyczyn upatrywano w dużej mierze w jednostce i/lub jej środowisku. Daleko idącą zmianę perspektywy ujmowania etiologii niedostosowania społecznego (i przestępczości) przyniosły teorie reakcji społecznej, których charakterystyka stanowi treść rozdziału trzeciego. Opisano w nim koncepcje zaliczane do teorii naznaczania społecznego, które ilustrują mechanizmy oznaczania zachowania jednostki i wartościowania go jako „właściwe” i „niewłaściwe”, a także proces stawania się jednostką nieprzystosowaną i piętnowania owych jednostek za pomocą etykiet, które kształtują ich negatywną tożsamość. W rozdziale tym omówiono także proces destygmatyzacji, rozumiany jako przeciwdziałanie stygmatowi dewianta. Podsumowanie rozdziału stanowi przegląd współczesnych badań poświęconych problematyce naznaczania społecznego osób niestosujących się do norm społecznych.

W rozdziale czwartym opisano teoretyczno-metodologiczne podstawy badań własnych, a także scharakteryzowano jakościową orientację badawczą oraz określono przedmiot, cel i problematykę badań. Przedmiotem prowadzonych analiz uczyniono procesy naznaczenia społecznego w doświadczeniach życiowych byłych wychowanek placówek resocjalizacyjnych. Na koniec przybliżono metodę interpretacji i analizy materiału badawczego (wywiad narracyjny), jaką wykorzystano w tym opracowaniu.

Postępując zgodnie z przyjętą metodą, w rozdziale piątym zrekonstruowano jednostkowe doświadczenia trzech narratorek, które uznano za przypadki kluczowe. Ukazują one odmienne konfiguracje czynników tworzących warunki działania narratorek, także nieformalne i formalne reakcje otoczenia, a wreszcie reakcje na owe reakcje ze strony uczestniczek badań. Szczegółowa analiza pozwoliła na wypracowanie kategorii porządkujących konteksty naznaczenia społecznego, wspólne dla wszystkich narratorek, oraz ich reakcje na to naznaczanie (rozdział szósty).

W rozdziale siódmym opisano wpływ przeszłych doświadczeń (lub ich braku) związanych z pobytem w instytucjach opieki całodobowej na jakość adaptacji narratorek do warunków placówek resocjalizacyjnych, w których znalazły się decyzją sądu. Omówiono formy działania tych placówek, opisano „dojrzewanie etykiety” osoby zdemoralizowanej w trakcie pobytu w placówce resocjalizacyjnej (rozumiane jako jej pełniejsze uświadamianie). Podsumowaniem problemowej charakterystyki doświadczeń narratorek jest typologia wychowanek placówek resocjalizacyjnych, stworzona na podstawie znaczących relacji i reakcji narratorek na etykietę osoby zdemoralizowanej. W zakończeniu rozdziału podjęto próbę opisu warunków, w jakich narratorki rozpoczynały swojej „nowe” życie, opuszczając placówkę resocjalizacyjną.

W finalnym rozdziale opisano wyniki analizy doświadczeń życiowych narratorek po opuszczeniu przez nie placówek resocjalizacyjnych. Przedstawiono w nim wypracowane przez uczestniczki badania strategie kontroli etykiet z przeszłości oraz działania związane z ujawnianiem lub nieujawnianiem informacji o pobycie w placówce resocjalizacyjnej oraz sposoby w jaki narratorki definiowały siebie po opuszczeniu placówki i jak wypracowany przez nie nowy status społeczny sprzyjał ich deetykietyzacji.

W zakończeniu pracy zamieszczono rekonstrukcję różnych przebiegów procesów naznaczenia społecznego i sposobów radzenia sobie z nimi przez uczestniczki badania oraz znaczenie tego dla formowania się ich autodefinicji w następnych latach, gdy już wkroczyły w dorosłość. Uogólnienia wyprowadzone z doświadczeń życiowych narratorek umożliwiły

sformułowanie przesłanek dla modyfikacji działań resocjalizacyjnych na poziomie instytucjonalnym i systemowym.